

ERQUL

BOOKZONE

Să începem cu opiul. Venerabilul mac a crescut natural, în sălbăticie, după încheierea ultimei glaciațiuni, pe o fâșie lată de teritoriu care se întinde din Asia Mică până în regiunea mediteraneeană a Africii de Nord. Cercetările arheologice ne-au arătat că fermierii din Noua Epocă de Piatră (Neolitic) au fost interesați de această plantă. O rezervă bine organizată de semințe, cu o vechime de circa 7 000 de ani, a fost descoperită în apropiere de Mediterana. Alte 17 situri din Neolitic de pe teritoriul pe care acum îl numim Europa prezintă dovezi privind utilizarea opiului cu 5–6 000 de ani în urmă. Iar prima cultivare deliberată a macului, spre deosebire de culegerea lui ocazională, pare să fi avut loc în Mesopotamia cu peste 5 000 de ani în urmă, fiind organizată de localnicii sumerieni, care își numeau semănătura *hul gil*, adică „planta bucuriei“.

Mi-ar plăcea să știu cine l-a încercat primul. Mi-ar plăcea să știu cine a încercat orice prima oară. Cine a dezgropat prima dată o rădăcină sau un tubercul oarecare și s-a gândit, hei, știi ceva, ce-ar fi să gătesc chestia asta și s-o mănânc? În mod deosebit, mi-ar plăcea să știu câți au murit încercând. Specia noastră pare neliniștită și curioasă până în pragul dezechilibrului. Cercetări recente au arătat că oamenii din Neanderthal erau cu totul altfel decât am presupus multă vreme: inteligenți, cu creierul mai mare, mai bine adaptați decât noi, mai puternici, mai rapizi, mai sănătoși, mai rezistenți, mai buni făuritori de unelte, animați de sentimente de grijă și compasiune, blânzi, cu spirit artistic și organizați. Însă par să fi avut un temperament timid. Așezările lor au migrat lent, precaut și rațional. Adesea, noua așezare se afla în câmpul vizual al celei de dinainte. În particular, se pare că nu au încercat niciodată să călătorească pe ape, excepând cazul în care țărâmul îndepărtat era clar vizibil. Prin contrast, strămoșii noștri, *Homo sapiens*, n-au avut opreliști în privința călătoriilor și putem presupune că multe dintre aceste expediții n-au avut un final fericit. Imprudenți și deloc raționali. Consensul — în ceea ce cred că am putea denumi arheologie psihologică — pare a fi că *Homo neanderthalensis* era dureros

de rațional, în vreme ce *Homo sapiens* era nebun de legat.

Cu siguranță erau îndeajuns de nebuni ca unul dintre ei să observe frumoasa floare roșie, să-i zgârie teaca plină cu semințe crude, să vadă cum se prelinge latexul lipicios și apoi să-și zică: hei, știi ce, poate că ar fi bine să strâng chestia asta și s-o usuc, după care să o sug, să o mestec sau să o fumez. Mi-ar plăcea să-l cunosc pe omul acela. Cu siguranță dispunea de o inspirație mult mai complexă decât îi trebuia, de exemplu, ca să găsească un morcov și să se hotărască să muște din el. Nelinistit și curios într-adevăr. (Deși „fumatul“ e un termen impropriu pentru denumirea acestui obicei. Latexul nu ardea propriu-zis, ci era încălzit indirect, iar ingredientele active erau inhalate pe măsură ce se evaporau. Un procedeu similar cu cel al țigării electronice, acum 5 000 de ani. Nimic nou sub soare.) Efectul, și atunci, și acum, era o senzație de mulțumire imens de satisfăcătoare, care-l inunda nestăvilat pe utilizator, lăsându-l letargic și pasiv ore în șir, inert și contemplativ la nesfârșit. Drept urmare, denumirea științifică a macului este *Papaver somniferum*, ceea ce ar însemna în latină „macul care te adoarme“.

Bineînțeles, problema legată de un extract dintr-o plantă care crește natural, în

sălbăticie — sau chiar cultivată, în funcție de cât de favorabile au fost condițiile în anul respectiv — era impredictibilitatea fundamentală a dozajului. În secolul al XVI-lea, medicul Gabriel Fallopius se plângea cu amărăciune că opiul tindea să fie ori prea slab, ori prea tare, iar dacă era slab nu ajuta cu nimic, pe câtă vreme dacă era prea tare devenea excesiv de periculos. O supradoză făcea victima să respire din ce în ce mai lent, până când respirația înceta cu totul. Nu era bine. Așa a început acțiunea de izolare a ingredientelor active, pentru a fi livrate în doze măsurate și sigure.

Asemenea multor lucruri legate de chimia practică, nu s-au făcut mari progrese până în secolul al XIX-lea când, între 1804 și 1817, farmacistul german Friedrich Sertürner și-a îndreptat atenția asupra unui anumit compus care, după greutate, constituia cam 12% din compoziția latexului. Aici părea să se desfășoare toată acțiunea. Restul de 88% era de decor. Sertürner și-a perfecționat metoda de extracție a ingredientului activ, dar metodologia lui experimentală lăsa de dorit. N-a lipsit mult ca dozele alese fără nicio noimă pentru teste să le vină de hac lui și celor trei tineri pe care i-a recrutat ca ajutoare. Neliniștit și curios, până în pragul dezechilibrului. Dar în final a supraviețuit ca să anunțe că reușise să izoleze

compusul care avea să trezească în condiții de siguranță valul de mulțumire imens de satisfăcător, având și fericitul efect secundar de a fi cel mai eficient analgezic cunoscut în istoria omenirii. Sertürner și-a numit noul compus *morfina*, după zeul viselor din mitologia greacă.

În deceniile care au urmat, morfina s-a comportat bine, mai ales după inventarea seringii hipodermice ca dispozitiv de administrare. Războiul de Secesiune american a devenit un imens teren de testare pentru calitățile ei analgezice. A fost minunat. Soldații răniți au numit-o „doctoria lui Dumnezeu“. Numai că provoca o obișnuință teribilă. Se știa deja de multă vreme că opiul creează dependență. Un vizitator venețian din secolul al XVI-lea, care-i observa pe consumatorii turci drogați cu opiu, relatează că, fără doza obișnuită, aceștia „mor repede“. Iar asta se întâmpla în ciuda celorlalte 88% elemente incluse în compoziție. Morfina a fost componentul activ, dintotdeauna. În America, anii 1860 s-au încheiat cu milioane de dependenți. La fel se întâmpla și în alte locuri, chiar dacă cifrele nu erau la fel de spectaculoase. Așa a început o nouă căutare: cum să asiguri valul de mulțumire și efectele analgezice fără să creezi dependență?

Într-un adevărat stil britanic, în 1874, (presupusa pe atunci) soluție a fost găsită — poate

din întâmplare — de chimistul englez C.R. Alder Wright, care apoi a abandonat rapid proiectul, considerat probabil neinteresant. După 20 de ani, aceeași descoperire a fost făcută din nou, independent, posibil la fel de întâmplător, de chimistul german Felix Hoffman. Acesta încerca să sintetizeze codeina, sora mai mică a morfinei, o substanță similară din punct de vedere chimic, dar mai puțin puternică și cu efect de creare a dependenței mai scăzut. În schimb, noua lui descoperire s-a dovedit a fi de două ori mai puternică decât morfina, de două ori mai eficientă în asigurarea valului de mulțumire și, mai presus de toate, nu dădea câtuși de puțin dependență. Sau cel puțin asta a susținut Hoffman la acea dată.

Produsul lui a luat lumea cu asalt, furnizând din plin mult dorita senzație de căldură interioară, imens de satisfăcătoare, de nestăvilit. Cu o eficiență dublă față de morfină și cu mult mai bună decât opiul. A fost inclus în siropuri de tuse pentru copii și în tincturi pentru femeile anxioase. Numai că partea cu morfina care nu crea obișnuință era o minciună. În realitate, produsul lui Hoffman dădea o dependență oribilă. Bilanțul: vieți distruse, oameni morți, criminalitate dezlănțuită. (Doar corporațiile au făcut avere.)

Cum și-a denumit Hoffman produsul, care în cazul cel mai bun îi lăsa pe consumatori letargici și pasivi ore în șir, inerti și contemplativi la nesfârșit, iar în cazul cel mai rău le distrugea viețile și îi ucidea? L-a numit *heroină*, după cuvântul german pentru *eroic*.

De ce acel cuvânt?

Cel mai bun lingvist pe care îl cunosc este fiica mea, Ruth. În principal, este entuziasmată de structura profundă a limbajului, dar este foarte interesată și de etimologia englezei, fascinată de originea cuvintelor, de semnificațiile lor schimbătoare și de modul în care alegerea și utilizarea lor influențează subtil starea de spirit și temperamentul în contextul enunțurilor în care apar. La un moment dat, am făcut un drum cu mașina de la New York la Philadelphia — eu, pentru o lansare de carte la Free Library, ea, ca să viziteze niște prieteni din colegiu — și am discutat vreme de două ore despre utilizarea gerunziului pe un panou publicitar întâlnit pe drum. Sugerează cumva gerunziul deschidere, căldură, incluziune, invitație? Mai mult a vorbit ea, iar eu am ascultat. Foarte rar se întâmplă să știu lucruri pe care să nu le știe ea deja. În anii din urmă,

singura dată când s-a întâmplat asta a fost în legătură cu originea cuvântului englezesc „rival“ —, dar am avut un avantaj incorect: am o licență în Drept și am studiat istoria dreptului comun în Anglia, astfel încât știam că, pe vremuri, punctul de referință pentru tot soiul de fărădelegi și situații litigioase îl constituiau cursurile unor râuri, din perspectiva diminuării debitului în amonte și al inundațiilor provocate în aval și așa mai departe. De unde termenul „rival“, din latinescul *rivalis*, o persoană care are pretenții asupra unui râu.

Dar, cu toate regulile ei personale și rigoarea bazată pe gramatică în privința structurii, Ruth este foarte îngăduitoare în ceea ce privește controversele lingvistice prescriptiv-descriptive. E fericită când cuvintele își schimbă înțelesurile. Și convențiile gramaticale. Este de părere că limbajul este ceea ce au nevoie utilizatorii săi să fie el. Nu îi respinge pe oameni pentru că nu au ușurință sau fluentă în exprimare. Spre deosebire de grecii antici, care îi disprețuiau teribil pe cei care nu puteau să le vorbească limba. „Barbar“ este un cuvânt grecesc, care înseamnă sălbatic — nu neapărat o persoană violentă, nestăpânită sau brutală din punct de vedere fizic, ci una a cărei sălbăcie consta doar în incapacitatea de a vorbi greaca. Pentru greci, tot ce izbuteau să articuleze astfel

de oameni era *baa-baa-baa*, ca oaia. De unde ba-bar. Dar Ruth nu are aceleași criterii.

Eu mă situez undeva între cei doi poli. După părerea mea, cuvintele trebuie să aibă înțelesuri general acceptate, altfel n-am putea să ne spunem unul altuia decât *baa-baa-baa*. Dacă îmi propune cineva să ne întâlnim la stadionul de baseball, acolo am să mă duc, nu la arena de hochei. Dacă îmi cere cineva o țigară, exact asta îi dau, nu un pix, o cheie sau o batistă. Și așa mai departe. Cuvintele trebuie să fie mai mult cuțite decât perne. Prin asta nu vreau să spun că n-ar trebui să se schimbe niciodată. Sunt cât se poate de mulțumit cu migrarea unui cuvânt ca „rival”. Fără îndoială că semnificația sa modernă a fost inițial introdusă ca o metaforă. Sau, mai probabil, prima oară a fost folosit ca o comparație: *Voi doi concurați ca niște... ca niște... niște rivali!* Este o comparație reușită și, prin urmare, o migrație ulterioară reușită, pentru că păstrează adevărul emoțional esențial al originalului, înainte de a-l transfera într-un context nou.

De asemenea, sunt mulțumit cu adopții, ca, să zicem, *addict*¹ (pentru că tot am vorbit despre adicție) — din latinescul *addictus*, care însemna un datornic atribuit ca sclav

---

¹ În engleză, „a avea o dependență”, „dependent”.

creditorului său. Genul ăsta de lucruri nu se mai întâmplă, dar, când a fost nevoie de un cuvânt nou (deloc surprinzător, la scurt timp după ce Sertürner a izolat morfina), *addict* a însemnat o alegere inteligentă, pentru că rușinea îndatorării sugerează rușinea de a cădea pradă unei dependențe, ambele îngemănate cu o metaforă puternică, aproape literală, a sclaviei. Sunt mulțumit că după multe secole cuvântul „plăcut”² a migrat de la dezaprobare la aprobare și că, în aceeași perioadă, termenul „bully” s-a deplasat în direcție opusă. Pot să accept lucruri inventate cu cinci minute în urmă. Când eram copil, „sick”³ erai când te prefăceai ca să obții o zi de scutire de la școală. Acum este cel mai fain lucru care s-a întâmplat vreodată. În curând n-o să mai fie. În curând va fi uitat, asemenea cuvintelor șic pe care le foloseam cândva. Toate bune și frumoase.

Atât doar că, trebuie spus, uneori bunul-simț cedează în fața pedanteriei. Personal, mă irită cuvântul „dilapidated”⁴. Chiar în mijlocul cuvântului este latinescul *lapis*, care înseamnă *piatră*. O clădire „delapidată” este una din care au fost scoase sau eliminate pietre,

---

² În engleză, *nice*, cuvânt care la origine avea o conotație negativă.

³ *Sick* — în engleză, are sensul de bază „bolnav”, însă și sensul informal de „foarte bun”, „excelent”.

⁴ În engleză, „dărăpănat”, „în ruină”.

posibil furate, în scopul de a fi refolosite sau pentru a primi o altă destinație. Prin urmare, o cabană din lemn nu poate fi delapidată. După cum nici o casă din cărămidă nu poate fi de-lapidată. În primul rând, ele n-au fost niciodată „lapidate“. De unde și iritările mele frecvente. Astea sunt riscurile unei educații clasice. Educația este diferită acum, dar înainte de vremea mea, timp de două secole, n-a fost atât de diferită. Orice persoană bine educată de oriunde din Europa ar fi avut o cultură clasică solidă. Cu siguranță cel care a propus termenul *addict* a avut. Este exagerat să spunem că latina și greaca erau familiare în casele care aveau și alte cărți în afară de o biblie singuratică? Probabil, dar, dacă un membru al unei asemenea familii își definitiva studiile universitare sau postuniversitare, ar fi beneficiat de o expunere semnificativă la limbile clasice, la culturile pe care le reprezentau, precum și la poveștile, miturile și legendele lor. Fără doar și poate, bătrânul Gabriel Fallopius știa toate chestiile astea. Cu siguranță Friedrich Sertürner știa totul despre zeul viselor la greci. (Și probabil că era gata să susțină timp de 45 de minute de ce era vorba de *vise*, nu de *somn*.) În Germania secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, orice persoană cu educație de farmacist ar fi cunoscut genul ăsta de lucruri.

Lee Child

Ceea ce înseamnă că și Felix Hoffman le cunoștea. Și atunci, de ce și-a numit compusul heroină?